

Małgorzata Gajewska
Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

Miejsce rolniczych spółdzielni produkcyjnych w logistycznym łańcuchu dostaw w agrobiznesie

Wstęp

Istotne znaczenie agrobiznesu w gospodarce narodowej sprawia, że działalności tej należy poświęcić szczególną uwagę w procesie poszukiwania możliwości rozwoju całego kraju. Ze względu na zarówno wolumen tworzonego produktu, jak i potencjał zaangażowany w wytwarzanie i dystrybucję produktów powstałych z surowców rolniczych agrobiznes stanowi obecnie w większości krajów największy subsystem gospodarki [5]. Łączy w sobie bowiem działalność przedsiębiorstw pozyskujących surowce, podmiotów wytwarzających i dostarczających środki produkcji, gospodarstw rolnych produkujących surowce rolne, firm skupujących, przechowujących i przetwarzających biomasę, pośredników dystrybuujących produkty przetworzone oraz sklepy detaliczne sprzedające dobra konsumentom ostatecznym. Obejmuje więc cały łańcuch dostaw związanych z produkcją żywności na bazie surowców rolnych.

Jednym z podstawowych ogniw tego łańcucha są gospodarstwa rolne zajmujące się przede wszystkim produkcją surowców pochodzenia roślinnego i/lub zwierzęcego. W polskim rolnictwie dominującą formą własności są indywidualne gospodarstwa rolne. Jednak obok nich wyróżnić można także inne formy organizacyjno-prawne działalności rolniczej, w tym tzw. gospodarstwa spółdzielcze. Do grupy tej zaliczają się rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP) będące zrzeszeniami członków-rolników. Ich specyficzny dualistyczny charakter wynika z faktu, że z jednej strony podmioty te można uznać za gospodarstwa indywidualne, ponieważ swoją działalność opierają głównie o pracę własną członków, z drugiej zaś – za gospodarstwa osób prawnych, czyli przedsiębiorstwa rolnicze, bowiem końcowym efektem ich działalności jest dochód [1].

Zasadniczym przedmiotem działalności RSP jest prowadzenie wspólnego, wielorodzinnego gospodarstwa rolnego oraz podejmowanie działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków [10]. Biorąc powyższe pod uwagę, do głównych procesów realizowanych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych należą:

- produkcja surowców rolnych pochodzenia roślinnego (produkcja roślinna);
- produkcja surowców rolnych pochodzenia zwierzęcego (produkcja zwierzęca).

Skala i zakres realizowanych procesów w poszczególnych spółdzielniach jest różny i uwarunkowany zwykle czynnikami o charakterze wewnętrznym.

Spojrzenie procesowe na funkcjonowanie RSP nieodzownie wiąże się z zastosowaniem koncepcji zarządzania logistycznego polegającego na planowaniu i koordynowaniu procesów logistycznych zarówno w samej spółdzielni, jak i u jej partnerów [6]. Logistyka bezpośrednio związana z RSP obejmuje zatem mikrologistykę, czyli logistykę spółdzielni oraz mezologistykę, czyli logistykę sieci gospodarczych, której jednym z uczestników jest spółdzielnia.

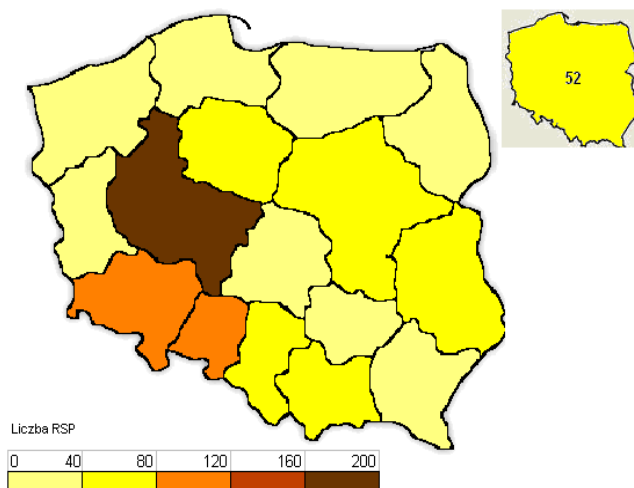
Analiza obu poziomów logistyki w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych jest zagadnieniem niezwykle obszernym. W niniejszym opracowaniu zdecydowano się więc na omówienie tylko jednego z jej aspektów związanym z mezologistyką. Uznano, że w związku rosnącym znaczeniem powiązań i kooperacji między przedsiębiorstwami oraz procesem budowania wartości produktów żywnościowych istotne jest usytuowanie RSP w całym łańcuchu dostaw. Celem niniejszego opracowania jest więc wskazanie miejsca RSP w logistycznym łańcuchu dostaw w agrobiznesie.

Material i metody badań

Przyjęty cel opracowania, związany z umiejscowieniem pozycji RSP w łańcuchu logistycznym, zrealizowano przy wykorzystaniu metody analizy i krytyki piśmiennictwa oraz wnioskowania logicznego na podstawie uzyskanych wyników badań przeprowadzonych na próbie rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

Ze względu na duże regionalne zróżnicowanie warunków przyrodniczych i pozaprzyrodniczych wpływających na działalność RSP w Polsce zasadne jest prowadzenie dotyczących ich badań w układzie regionalnym, uwzględniając specyfikę regionu. Obecnie w Polsce zarejestrowanych jest 1108 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, z czego około 829 prowadzi czynną działalność gospodarczą [2]. Najwięcej RSP działa w Wielkopolsce i na południowym zachodzie kraju, najmniej na obszarach północnych (rys. 1.).

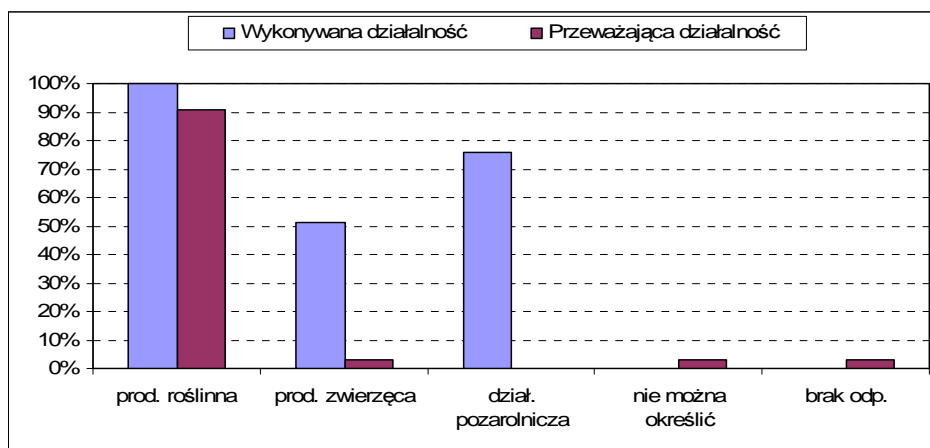
Regionem sprzyjającym produkcji rolniczej, a zarazem skupiającym największą liczbę RSP w przeliczeniu na km² powierzchni lub na mieszkańca jest Opolszczyzna. Zakres terenowy badań obejmował więc województwo opolskie, a zakres czasowy uwzględniał lata 2008-2010. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego z użyciem kwestionariusza ankiety. Wielkość próby badawczej wynosiła 33 jednostki, co stanowi niespełna 32% opolskich RSP.

Rys.1. Rozmieszczenie przestrzenne RSP w Polsce na koniec 2009 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych KZRRSP.

Działalność gospodarcza badanej grupy rolniczych spółdzielni produkcyjnych obejmuje głównie produkcję roślinną i zwierzęcą oraz nierzadko także działalność pozarolniczą. Kierunek oraz wielkość produkcji zmieniają się corocznie w zależności od decyzji podejmowanych na podstawie bieżącej analizy rynku, wielkości posiadanych zasobów oraz od uwarunkowań o charakterze przyrodniczym. Struktura działalności badanych spółdzielni przedstawiona została na rys. 2.

Rys. 2. Struktura działalności badanych RSP (% wskazań)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wszystkie spółdzielnie zajmują się produkcją roślinną, w tym głównie uprawą zbóż (pszenicy, jęczmienia, kukurydzy i in.) oraz rzepaku. Nieco więcej niż połowa z nich (52%) prowadzi chów (i hodowlę) zwierząt (przede wszystkim trzody chlewnej, a także bydła i rzadziej drobiu oraz ryb). Ponad ¾ ankietowanych trudni się ponadto działalnością pozarolniczą, rozumianą jako wykonywanie działań innych

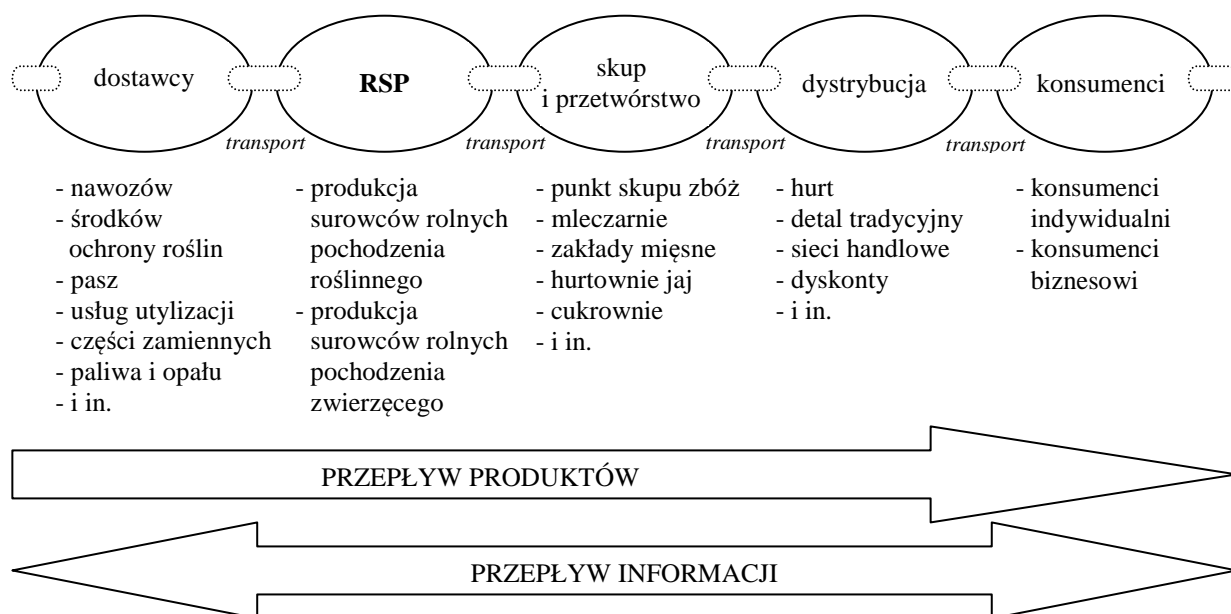
niż uprawa roślin i produkcja zwierzęca sensu stricto. Większość respondentów (91%) zadeklarowała, że w jej działalności dominującą rolę odgrywa produkcja roślinna. Oznacza to, że spółdzielnie nastawiają się na czerpanie korzyści głównie z tego działu produkcji. Ze względu na wysoką sezonowość produkcji roślinnej, sytuacja taka skutkuje koniecznością odpowiedniej organizacji pracy członków w ciągu roku i uzależnieniem ich dochodów od wyników produkcyjnych uzyskiwanych jedynie w sezonie.

Wartość dodana produktów RSP

Jedną z głównych zalet spółdzielni rolniczych w Europie jest ich uprzywilejowana pozycja w łańcuchu żywnościowym [9]. Spółdzielnie w krajach europejskich umożliwiają zwiększenie udziału producentów rolnych w całym systemie wartości, nie tylko na etapie produkcji, ale również w ogniwach przetwórstwa i obrotu własnymi produktami. To z kolei pozwala rolnikom uzyskiwać większą wartość dodaną – im bliżej końca łańcucha znajdują się spółdzielnie, tym większa wartość dodana zostaje wśród członków spółdzielni.

Każdy podmiot gospodarczy, w tym również polskie RSP, uczestniczą w pewnym łańcuchu dostaw, obejmującym wszystkie czynności, począwszy od pozyskania podstawowych surowców, a skończywszy na sprzedaży końcowemu nabywcy produktu finalnego i utylizacji pozostałości po konsumpcji [3]. Dany łańcuch dostaw tworzy wartość dodaną produktów, na którą składa się suma wartości dodawanych przez producenta i jego dostawców, a także współpracujące z nim kanały dystrybucji. Dodatkowo, wartość ta może zostać powiększona przez pogłębioną współpracę poszczególnych ogniw całego łańcucha dostaw [8].

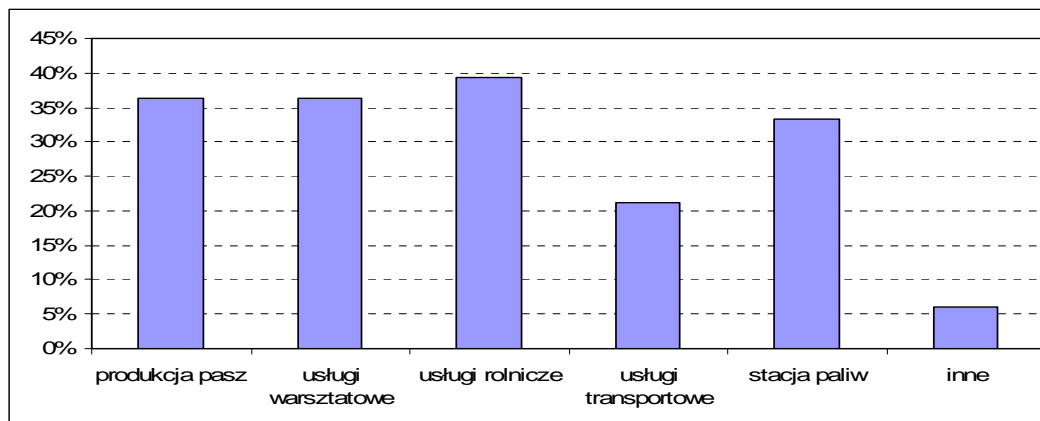
W agrobiznesie logistyczny łańcuch dostaw składa się z podmiotów, które można podzielić na trzy grupy: przedsiębiorstw działających w sferze zaopatrzenia, produkcji i pozyskiwania surowców odnawialnych (biomasy) oraz przetwórstwa i obrotu towarowego [4]. Z samego założenia rolnicze spółdzielnie produkcyjne jako producenci rolni zaliczają się do drugiej z wymienionych grup i znajdują się bliżej początku tego łańcucha (rys. 3.). Z jednej strony zaopatrują się u swoich dostawców, którymi są głównie dostawcy nawozów i środków ochrony roślin, pasz i mieszanek paszowych, usług utylizacyjnych, części zamiennych do maszyn i pojazdów rolniczych, a także mediów, paliw i opału. Z drugiej strony sprzedają swoje produkty do takich przedsiębiorstw jak: punkty skupu zbóż, cukrownie, punkty skupu mleka i mleczarnie, zakłady mięsne i drobiarskie, firmy zajmujące się hurtową sprzedażą jaj oraz ubojnie. W dalszej kolejności następuje przetwórstwo, dystrybucja i konsumpcja produktów żywnościowych powstałych na bazie produktów rolnych wytworzonych przez RSP.

Rys. 3. Logistyczny łańcuch dostaw w agrobiznesie z uwzględnieniem miejsca RSP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych KZRRSP.

Przeprowadzone badania wykazały, że niektóre spółdzielnie próbują dodawać wartość dla swoich produktów dywersyfikując się pionowo i poziomo. Oprócz uprawy roślin i chowu zwierząt ankietowane RSP podejmują także dodatkową działalność gospodarczą, określaną w tym wypadku jako „pozarolniczą”. Najczęściej ma ona charakter usługowy. Jej strukturę prezentuje rys. 4.

Rys. 4. Struktura działalności dodatkowej badanych RSP (% wskazań)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

39,4% respondentów świadczy usługi rolnicze, a 21,2% usługi transportowe na rzecz okolicznych mieszkańców. Ponadto niektóre spółdzielnie (łącznie 6%) zajmują się działalnością handlową (prowadzeniem własnego sklepu) oraz dzierżawą gruntu dla operatorów sieci komórkowych. Istotną część badanej grupy produkuje i wykonuje usługi również na własny użytek. Wśród takiego rodzaju działalności wyróżnić można produkcję pasz, usługi warsztatowe oraz prowadzenie stacji paliw.

Podsumowanie i wnioski

Współczesne rolnicze spółdzielnie produkcyjne są przedsiębiorstwami zajmującymi się głównie produkcją surowców rolnych pochodzenia roślinnego (uprawa zbóż i rzepaku) oraz w mniejszym stopniu – zwierzęcego (produkcja żywca wieprzowego, rzadziej wołowego i drobiowego, a także pozyskiwanie mleka surowego i jaj). Ich działalność jest zatem analogiczna w stosunku do indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Ze względu na wspólny majątek członków spółdzielnie jednak dysponują większym potencjałem gospodarczym w porównaniu do indywidualnych rolników. Charakteryzują się więc lepszymi zdolnościami negocjacyjnymi w kontaktach z kontrahentami oraz posiadają większe możliwości wzmocnienia swojej pozycji konkurencyjnej na rynku poprzez integrację wertykalną.

Wyniki badań pokazują, że w rzeczywistości tylko niektóre RSP (ok. 30%) próbują zatrzymywać wartość swoich produktów integrując się pionowo wstecz. Znikomy odsetek badanych przejmując następane ogniwa łańcucha dostaw w agrobiznesie, jakimi są przetwórstwo surowców rolnych i handel przetworzonymi wyrobami. Na tle spółdzielni rolniczych rozwiniętych krajów Europy polskie RSP wypadają więc niezbyt korzystnie. Zajmują bowiem skromne miejsce na początku całego systemu wartości w agrobiznesie, niewiele różniące się od pozycji indywidualnych producentów rolnych. Wartość produktów RSP jest zatem niewielka, a wartość dodana końcowego produktu uzyskanego na ich podstawie migruje do pozostałych ogniw łańcucha.

Niestety, idea rolniczych spółdzielni produkcyjnych opierająca się na współdziałaniu drobnych, rozproszonych rolników w celu zapewnienia takich gospodarczych profitów, których nie są oni w stanie uzyskać, działając w pojedynkę, pozostaje tylko ideą. Nie oznacza to jednak, że sytuacja nie może ulec zmianie, co potwierdza tylko przykład spółdzielni rolniczych w Europie.

Historia spółdzielczości, sięgająca nawet czasów starożytności [7], wyraźnie pokazuje, że człowiek już wieki temu dostrzegł pozytywne strony wynikające ze współdziałania (tzw. efekty synergiczne). Jednak w przypadku polskich RSP skala tego współdziałania wydaje się być nadal niewystarczająca. Wskazana byłaby zatem reorganizacja struktur spółdzielczych w kierunku tworzenia sieci współpracy nie tylko pomiędzy RSP, ale także między RSP a pozostałymi spółdzielniami rolniczymi

(np. mleczarskimi, kółek rolniczych) oraz spółdzielniami innych typów (np. spółdzielniami konsumenckimi). Łącząc wspólne zasoby, na które składają się m. in. pokaźne zasoby majątkowe, wyspecjalizowane kadry i bogate doświadczenia w branży, spółdzielnie mogłyby poprawić efekty gospodarowania. Wykorzystując dostępne współcześnie rozwiązania logistyczne w zakresie m.in. przechowania surowców i wyrobów gotowych, organizacji transportu czy wymiany informacji pomiędzy uczestnikami sieci, spółdzielnie byłyby w stanie skutecznie budować wartość dodaną swoich produktów na drodze eliminacji marnotrawstwa. Ostatecznie więc, korzyści z takiej formy współpracy stałyby się udziałem nie tylko partnerów sieciowych, ale także konsumentów.

Streszczenie

W artykule rozważano sferę mezologistyki obejmującą rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP). Celem opracowania było wskazanie ich miejsca w logistycznym łańcuchu dostaw w agrobiznesie. Zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych na próbie liczącej 33 RSP, które prowadzą swoją działalność w województwie opolskim. Na ich podstawie wykazano, że RSP obecnie zajmują skromne miejsce na początku całego systemu wartości w agrobiznesie, zajmując się w większości wyłącznie produkcją rolniczą. Z tego względu wartość produktów RSP jest stosunkowo mała w porównaniu do wartości dodanej końcowego produktu uzyskanego z ich przetwórstwa.

Logistics in modern agricultural productive cooperatives

Abstract

The paper considered the sphere of meso-logistics including agricultural productive cooperatives (APCs). The aim of the study was to identify their place in the logistics supply chain in agribusiness. There were presented the results of studies conducted on a sample of 33 APCs, which conduct their activities in the Opolskie Voivodeship. On this basis it was shown that the APCs now occupy a modest place at the beginning of entire system of values in agribusiness, on the most focusing only on the agricultural production. For this reason, the value of the APCs' products is relatively small compared to the value added of the final product obtained from their processing.

Literatura

- [1]. Adamski M.: *Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, IERiGŻ, Warszawa 2008.
- [2]. Gajewska M.: *Analiza stanu obecnego i kierunki rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie” t. 10, z. 1/2010.
- [3]. Harrison A., Hoek van R.: *Zarządzanie logistyką*, PWE, Warszawa 2009.
- [4]. Kapusta F.: *Agrobiznes jako logistyczny łańcuch (sieć) dostaw dóbr powszechnego spożycia*, „Wieś Jutra” nr 1/2010.
- [5]. Kapusta F.: *Agrobiznes w służbie potrzeb człowieka*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” nr 901/2001.
- [6]. Krawczyk S.: *Zarządzanie procesami logistycznymi*, PWE, Warszawa 2001.
- [7]. Mierzwa D.: *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wyd. AR, Wrocław 2005.
- [8]. Pietrzak M., Baran J., Maciejczak M.: *Zakres i rola logistyki w przedsiębiorstwach mleczarskich*, „Wieś Jutra” nr 1/2010.

- [9]. Raport COGECA: *Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends*, <http://copa-cogeca.eu>, 04.03.2012.
- [10]. Ustawa z dnia 16 września 1982 r. *Prawo spółdzielcze.*, Dz.U. 1982 nr 30 poz. 210, Art. 138.